

Формування в учнів початкової школи позитивної мотивації до навчання: теоретичний аспект

Валентина ШИШЕНКО,

викладач Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

На сучасному етапі реформування національної системи освіти в Україні реалізуються інноваційні проекти, що передбачають створення такого навчального середовища, яке має на меті забезпечення умов для активного навчального пошуку. Зокрема, науково-педагогічний проект «Інтелект України» орієнтований на формування в молодших школярів позитивної мотивації до навчання [3].

Мета статті – обґрунтування шляхів формування позитивної мотивації в учнів початкової школи.

Зазначимо: у вітчизняній педагогіці мотивація розглядається як складний багаторівневий регулятор життєдіяльності людини – її поведінки, діяльності. Найвищим рівнем цієї регуляції є свідомо-вольовий. Деякі вчені (В.Асєєв, М.Данилов, Є.Ільїн, С.Максименко, О.Савченко, Ю.Шаров та ін.) наголошують, що мотиваційна система особистості має набагато складнішу будову, ніж проста сукупність заданих мотиваційних констант. Вона описується винятково широкою сферою, що охоплює установки, які здійснюються автоматично, поточні актуальні прагнення, область ідеального, яка в певний момент не є актуально діючою, але виконує важливу для людини функцію, забезпечуючи змістовною перспективою подальшого розвитку її спонукання, без яких турботи повсякденності втрачають своє значення. Все це, з одного боку, дає змогу визначити мотивацію як складну, багаторівневу систему спонукань, що охоплює потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності, а з другого, – йдеться про полімотивованість діяльності, поведінки людини і домінуювальний мотив у їхній структурі [7].

Для нашого дослідження значущими є два важливих і взаємопов'язаних компоненти формування позитивної мотивації до навчання: перший – підготовка самого вчителя початкових класів до реалізації цього завдання, другий – форми роботи з дітьми, що сприяють якнайкращому заохоченню до пізнавального пошуку. Аналіз практики початкової школи засвідчує, що під час навчання молодших школярів постає суперечність між бажанням учителя залучити дітей до активного навчання та низькою мотивацією молодших школярів, які в початковій школі потрапляють швидше в систему обмежень

і заборон, ніж у комфортні умови розвитку пізнавальної діяльності.

З метою обґрунтування цілісної системи підготовки вчителя до формування позитивної мотивації у молодших школярів, ми розробили функціонально-особистісну модель, що дає змогу конструювати навчальний процес так, аби вчитель стимулював учня не лише до засвоєння програмових знань, а й до самостійного пошуку, розширення власного досвіду. Під час розроблення моделі діяльності майбутнього вчителя початкових класів з формування позитивної навчальної мотивації у молодших школярів ми спиралися на ідеї науковців Н.Воскресенської, М.Вашуленка, І.Гавриш, В.Євдокимова, В.Лозової, О.Савченко, Л.Ткаченко, О.Хорошковської та ін. Розроблена модель охоплює кінцеву мету, діяльність учня, педагогічні умови діяльності вчителя початкової школи, особливості і вимоги до професійної підготовки майбутнього фахівця. Функціонально-особистісна модель реалізується на засадах системного підходу як органічна єдність цільового, змістового, контрольного-коригувального і оцінно-результативного компонентів; є комплексною, що передбачає наявність у змістових модулях блоків-напрямів з формування в учителя всіх компонентів готовності, як функціональних, так і особистісних; базується на співпраці та співтворчості, враховуючи індивідуальний підхід, використання особистісно орієнтованої знакової контекстної моделі; має моніторингове супроводження завдяки створенню комплексу моніторингових процедур.

Важливим також є формування в учителя актуальних для його діяльності вмій та навичок, способів діяльності, а саме:

а) комунікативних: уміти доводити, спростовувати, вести дискусію, володіти культурою і технікою мовлення;

б) діагностичних: здійснювати самоаналіз, самооцінювання проведених уроків, проводити діагностику колективу, наявності інтересу до навчання;

в) дослідницьких: вести пошукову роботу, експериментувати;

г) методологічних: знати зміст новітніх педагогічних технологій, робити порівняльний аналіз їх застосування; використовувати набуті знання;

г) тренувальних: створювати власні методичні розробки уроків, обирати доцільні методи й засоби навчання;

д) організаційних: організувати учнів, використовуючи найдоцільніші форми, методи й засоби; стимулювати інтерес.

В умовах модернізації галузі освіти для реалізації нововведень потрібен учитель-новатор з інноваційним мисленням, сучасним світобаченням, активною життєвою позицією, здатний до творчості. Тому важливо забезпечити функціонування такого навчального середовища, яке сприяло б становленню розвиненої особистості. Це завдання покладається на вищий навчальний заклад, який має сприяти студентам в опануванні сучасних педагогічних технологій.

Серед них – особистісно орієнтоване навчання, метою якого є:

- розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей кожної дитини;

- виявлення, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду дитини;

- допомога особистості в пізнанні себе, самовизначенні та самореалізації, а не формуванні попередньо заданих якостей;

- виховання в особистості культури життєдіяльності.

Ми не претендуємо на остаточний варіант і повну досконалість моделі професійної поведінки майбутнього вчителя, проте вважаємо, що вона є багатогранною, багатофункціональною, відображає всю складність діяльності вчителя з формування позитивної навчальної мотивації у молодших школярів. Зазначимо, що зміст моделі не завжди відповідає змісту діяльності вчителя. Враховуючи це, моделюючим елементом, основою моделі визначено кінцеву мету – формування позитивних мотивів навчальної діяльності молодших школярів. Також було визначено шляхи досягнення кінцевої мети вчителем. Такий підхід дає змогу чіткіше, реальніше виділити механізми діяльності вчителя, спрямованої на забезпечення досягнення кінцевого результату – формування позитивної навчальної мотивації.

Обґрунтовуючи педагогічні умови, що забезпечують ефективність процесу формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів, ми зважали на те, що вони мають бути спрямовані на вдосконалення педагогічної підготовки майбутніх фахівців-учителів початкових класів. Серед них ми виокремили такі:

- *особистісно-професійні умови* (професійна готовність учителя початкових класів до цілеспрямованої й систематичної роботи з розвитку позитивної

навчальної мотивації школярів; особистісні якості та здатність майбутнього вчителя бути прикладом для наслідування);

- *процесуальні умови* (реалізація принципів наступності в процесі розвитку навчальної мотивації, перспективного розвитку навчальної мотивації в системі «початкова – середня ланка загальноосвітньої школи»; реалізація індивідуального підходу до навчання молодших школярів, використання потенціалу родинного виховання під час формування позитивної навчальної мотивації);

- *організаційно-методичні умови* (цілеспрямована робота з підвищення мотиваційного потенціалу уроку шляхом збагачення мислення дітей яскравими відчуттями, що зумовлюють особистісне ставлення до учіння; методично грамотне використання інтерактивних методів навчання; реалізацію моделі поетапного формування навчальної мотивації; активізацію творчих здібностей під час виконання навчально-пізнавальних завдань).

Пошук шляхів удосконалення методичної підготовки майбутнього вчителя актуалізує важливість використання прийомів, що сприяють формуванню в активній формі. Активне навчання передбачає використання такої системи методів і прийомів, що спрямовані, переважно, не на повідомлення студентам готових знань, їхнє запам'ятовування й відтворення, а на свідоме, вольове, цілеспрямоване виконання ними розумової роботи, необхідної для оволодіння знаннями, вміннями, навичками. Досить ефективним методом, спрямованим на підвищення пізнавальної активності студентів, є використання елементів евристичної бесіди.

Ефективною буде проблемна лекція, під час якої нове знання подається на основі розв'язання проблемних ситуацій та показу шляхів і способів їх вирішення. Різновидом лекції є бінарна лекція, що передбачає викладання матеріалу в формі діалогу двох викладачів (ученого і практика). Лекція-конференція – це науково-практичне заняття, що ґрунтується на доповідях студентів. Лекція-консультація може проводитися у формі «запитання-відповідь» або у формі «запитання-відповідь-дискусія». Значну увагу лектор має приділити ознайомленню студентів з особливостями сприймання, осмислення матеріалу, прийомами зосередження уваги учнів, активізації розумової діяльності, прийомами прискореного читання, методикою формування навичок письма, організацією продуктивного спілкування на уроці тощо.

Основними завданнями уроків є розвиток пізнавальних інтересів і формування позитивної навчальної мотивації у молодших школярів, що забезпечують успішне навчання дитини в наступних ланках освіти. Сутність цієї роботи полягає в тому, що навчання учнів на основі принципів діалектичного методу пізнання (принципів активності, суперечностей, сходження від абстрактного до конкретного, єдність історичного і логічного, аналізу і

синтезу тощо) сприяє розвитку діалектичної свідомості, що є основною умовою формування позитивної навчальної мотивації. При цьому реалізується положення про те, що кожна властивість людини розвивається і виявляється під час діяльності, в нашому разі – навчальної діяльності.

Також ми керувалися позицією дослідників про те, що, відповідно до принципу домінанти, у кожний конкретний момент часу превалює та мотивація, яка становить основу найважливішої потреби [8]. Домінують мотиваційне збудження спонукає до певної діяльності, поведінки і зберігається доти, доки потреба не буде реалізована.

Вивчення досвіду роботи на уроках «Навчаємось разом» дає змогу виділити такі механізми впливу на формування мотивації до навчання молодших школярів: переконання, психічне зараження, наслідування. Саме ці механізми забезпечують підвищення сили мотивації, впливають безпосередньо на соціальні мотиви, до яких належить позитивна навчальна мотивація.

Зазначимо, що вплив у педагогічному процесі – це форма здійснення функцій педагога, діяльність учителя в єдиній соціальній взаємодії, що зумовлює зміну певних особистісних, індивідуальних ознак дитини – у нашому разі – особистості молодшого школяра, його навчальної поведінки і свідомості.

Переконання – це логічно аргументований вплив учителя на раціональну сферу свідомості учнів у процесі пізнання. Метою переконання є створення, посилення або зміна поглядів, оцінки дитини з тим, аби вона сприйняла погляди вчителя і, відповідно, змінила власну поведінку і навчальну діяльність. Водночас зауважимо: переконати можна лише того, хто хоче бути переконаним, але потребує виважених аргументів і достовірної інформації.

Складність і основний недолік переконання полягає в тому, що під час його застосування обов'язковим є посилення на життєвий досвід, використання прийомів вербалізації очевидної згоди. На жаль, сучасний педагогічний процес у школі відійшов від практики такої навчальної взаємодії. Сучасні школярі вкрай рідко мають приклад переконання в педагогічній практиці. Особистісна спрямованість освітнього процесу призвела до втрати цінності вербальних засобів, формалізації використання переконання, звуження застосування цього механізму впливу тільки в середовищі науково-дослідної роботи. Серед позитивних ознак механізму переконання відзначимо те, що його застосування засвідчує твердість педагогічної позиції вчителя, наявність сталого сформованого педагогічного світогляду.

Психічне зараження – дослідники визначають як «процес безпосереднього передання емоційного стану від одного індивіда до іншого на рівні психофізіологічного контакту та поза власним осмисленням або як доповнення до нього» [9, с. 124]. Зараження здійснюється шляхом передачі емоційного психічного настрою, вияву почуттів,

пристрасті. Його ефект часто залежить не від сили виявлених емоцій, а від самого факту безпосереднього контакту між учасниками педагогічного процесу. Цей механізм впливу має значну роль у формуванні позитивної навчальної мотивації в учнів.

Наслідування – це спосіб засвоєння традиційних поведінкових норм, механізм свідомого і несвідомого відтворення учнем досвіду вчителя, зокрема, його дій, поведінки, демонстрації ставлення до навчання, самонавчання тощо. Наслідування передбачає наявність у вчителя чітких зовнішніх рис і зразків позитивної мотивації навчання.

Прикладом для наслідування у формуванні позитивної навчальної мотивації зазвичай є обдарована, творча людина, індивідуальність. Кожна доросла людина, яка свідомо обирає педагогічну професію, до моменту здійснення такого вибору вже є особистістю і, безсумнівно, індивідуальністю. Що більше серед учителів і вихователів виявиться неординарних особистостей, то ймовірніше, що вони стануть позитивним прикладом для наслідування. Саме такі вчителі залучаються до реалізації науково-педагогічного проекту «Інтелект України».

Вивчення досвіду роботи проектних класів дало змогу з'ясувати, що навчальна діяльність базується на конструктивному спілкуванні вчителя та учнів. І оскільки зміщення акцентів на практичний компонент готовності диктується необхідністю підвищення конкурентоспроможності вчителя, здатного належною мірою забезпечити реалізацію завдань Державного стандарту загальної початкової освіти, то вчитель початкової школи має знати стратегії організації спілкування на уроці. У психології обґрунтовано декілька підходів до феномена спілкування. Вчителі-практики проектних класів переконливо доводять, що це один із найважливіших засобів пізнання дійсності і його інструмент, джерело розвитку особистісних властивостей і якостей; це діяльність, під час якої виробляється ставлення, стосунки, інтерес, мотиви. Безумовно, в роботі вчителя важливу роль відіграє реалізація таких мотивів, як почуття обов'язку, прагнення бути працелюбним, бажання постійно підвищувати свій професійний рівень, самовдосконалюватися.

Зазначимо, що в умовах проектного навчання «Інтелект України» фактично не можливо застосувати такий механізм педагогічного впливу на формування позитивної навчальної мотивації, як навіювання. Цей механізм впливу на свідомість вихованця пов'язаний із зниженням рівня свідомості та критичності під час сприймання і реалізації навіюваного змісту, стилю поведінки, з відсутністю його цілеспрямованого активного розуміння. У цьому випадку аргументація замінюється констатацією. Незважаючи на складність і критику цього способу впливу педагогами-гуманістами, психологами-персоналістами, у педагогічній практиці початкової школи приклади використання навіювання є досить частими саме з огляду на основну відмінність навіювання від переконання. Важливою

особливістю навчання є спрямованість не на логіку і розум дитини, а на її готовність отримати розпорядження, інструкцію до діяльності тощо. В умовах роботи проектного класу застосовуються методи проблемно-пошукової діяльності, які спонукають дитину до творчого осмислення навчання, а не до репродуктивного виконання та відтворення.

Отже, сучасний учитель має створити таку мотивацію навчальної діяльності, на основі якої зміст і мета навчання набудуть для учня особистісного сенсу, зумовлюють позитивні переживання і прагнення до ефективних дій. Зовнішніми факторами мотивації є заходи педагогічного впливу (заохочення, похвала тощо), а внутрішня мотивація постає як власне прагнення до пізнання нового, подолання труднощів під час виконання завдань, отримання насолоди від процесу пізнання нового. Саме внутрішня мотивація робить навчання усвідомленим, чітко орієнтованим на результат. З метою вивчення прийомів формування позитивної мотивації навчальної діяльності учнів, майбутнім учителям початкових класів необхідно розробити чітку систему педагогічних дій: навчитися об'єктивно оцінювати знання дітей, надавати дитині право вибору навчального завдання, там, де можна, уникати часових обмежень під час виконання вправ, оскільки це пригнічує розвиток творчих здібностей, перешкоджає формуванню внутрішньої мотивації; поступово підвищувати рівень складності навчальних завдань, добирати дидактичний матеріал з елементами новизни, незвичності. На уроці варто використовувати ігрові прийоми, організовувати спостереження, вчити дітей вмінню узагальнювати. Найдієвішим прийомом формування інтересу до навчання є залучення учнів до активної пізнавальної діяльності. Підвищити мотивацію молодших школярів можуть і нетрадиційні форми роботи: уроки-подорожі, екскурсії, конкурси тощо.

Література

1. *Асеев В.Г.* Мотивация поведения и формирования личности / В.Г. Асеев. – М.: Мысль, 1976. – 158 с.
2. *Божович Л.И.* Личность и ее формирование в детском возрасте [Текст] / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1986. – 464 с.
3. *Гавриш І.* Всеукраїнський науково-педагогічний проект «Інтелект України»: теоретичні та практичні питання реалізації в початковій школі [Текст] / І.Гавриш, С.Кириленко, О.Щербак // Рідна школа. – 2013. – №8–9. – С. 39–43.
4. *Ильин Е.П.* Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
5. *Максименко С.Д.* Общая психология [Текст]: учебное пособие / С.Д. Максименко. – М.: Рефл-бук: Ваклер, 1999. – 528 с.
6. *Маркова А.К.* Формирование мотивации учения: кн. для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
7. *Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів* [Текст] / [О.В. Малихіна та ін.]; за ред.: О.В. Малихіна; Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів. – Одеса: Огмрцян, 2008. – 232 с.

Відгуки учасників проекту

У проекті «Інтелект України» вдало поєднано науку з педагогічною практикою

Маючи більш як 30-річний досвід роботи на педагогічній ниві, згадую себе в ролі мами, двоє дітей якої навчалися в експериментальних класах. У цьому контексті можу з упевненістю стверджувати, що саме про таку систему навчання мріяли ми, батьки і педагоги, вчора, а сьогодні мають можливість втілити наші бажання в життя ті, хто віддає своїх дітей

навчатися в класах, працюючих за науково-педагогічним проектом «Інтелект України». Впевнена, що він допомагає нам виховувати інтелектуально й творчо розвинених особистостей, затребуваних у сучасному суспільстві, тих, які володіють комунікативними навичками, вміють нестандартно мислити, впевнених у своїх силах і здібностях, фізично й психічно здорових.

Кожен, хто хоче ознайомитися з проектом, має побачити роботу дітей на уроці. Я поспішаю на уроки в цих класах як на справжнє свято, бо бачу вже інших дітей: у них багатший словниковий запас, інше ставлення до знань, висока продуктивність праці. Вивчення навчальних предметів здійснюється за програмою, розробленою творчим колективом, який ретельно відслідковує весь навчальний процес і оперативно реагує на зворотний зв'язок з учителями-практиками та батьками учнів.

У проекті звертається увага на формування емоційно-позитивного стану дитини під час навчання. Це відбувається шляхом виконання різних видів завдань: пісень під караоке, читання казок способом стеження за диктором, презентації, осмислення уривків мультфільмів та пошуку переглянутого в тексті, вправ «Фотоапарат», «Черпаха та сорока», «Зоряні перегони», «Повітряні кульки», «Співання складів під мелодію», «Довідка бортового комп'ютера Адаптера», «Лист від Центаврика» тощо. Для нас є важливим і те, що автори проекту значну увагу приділяють завданням, на основі яких формується ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, самого себе та інших людей, поведінка в соціумі.

Проект спрямований на засвоєння духовного багатства української нації, плекання національної свідомості й самосвідомості.

Щиро вдячні науковому керівнику проекту «Інтелект України» Ірині Володимирівні Гавриш та її творчому колективу за вдале й професійне поєднання науки з педагогічною практикою; саме це, на наш погляд, і визначає його перспективність та значущість.

Л.В. ХМЕЛЕНКО,
директор КЗО ССЗШ №142 м. Дніпропетровська

Відгуки учасників проєкту

Всім привіт. Мене зовуть Дмитро. Я навчаюсь у 4-А класі школи №142 м. Дніпропетровська. Мені подобається мій клас. По-перше, тому що тут у мене багато друзів, а по-друге, тому що я навчаюсь за програмою «Інтелект України».

Ще з першого класу мене зацікавив предмет «Навчаємося разом». Мама каже, що цей предмет «про все і про всіх». Ми дізнаємося про відомих людей, цікаві події і факти, нові висловлювання і терміни. Ще мені дуже подобається методика навчання. Під час уроку учні мають змогу переключити увагу з друкованих зошитів на відеоматеріал і закріпити вивчене під час роботи у команді з однокласниками.

Також подобається предмет «Людина і світ». Мене завжди цікавили процеси, що відбуваються в навколишньому середовищі, з чого складаються деякі речовини, чому відбуваються ті чи інші речі. Багато пояснень я знайшов на уроках «Людина і світ». Батьки кажуть, що тут зібрані основи предметів старших класів: географії, хімії, фізики. Мені подобається бути більш обізнаним, ніж мої однокласники з інших класів.

Найулюбленишим предметом є українська мова. Здається, що вона така сама, як і в інших класах. Але завдяки іншим типам завдань я запам'ятовую правила швидше і закріплюю знання в інших формах. Особлива методика допомогла навчитися швидко читати. Також на уроках ми вивчаємо, окрім українських авторів, ще й зарубіжних. Ще один цікавий предмет – «Єврика». Тут ми вирішуємо нестандартні задачі з несподіваними відповідями.

Наш клас бере участь у командних змаганнях з іншими класами і найчастіше виборює перше місце. Я впевнений, наша вчителька нами пишається, а ми їй вдячні за терпіння, увагу, турботу та любов до нас.

Дмитро ЗАБЛОЦЬКИЙ, учень 4-А класу

8. Ухтомский А.А. Доминанта. Статьи разных лет. / А.А. Ухтомский. – СПб.: Питер, 2002. – 448 с.
9. Савчин М. Психологія відповідальної поведінки: моногр. / М.Савчин. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2008. – 280 с.

Анотації

Валентина ШИШЕНКО

Формування в учнів початкової школи позитивної мотивації до навчання: теоретичний аспект

У статті розкрито основні підходи до визначення важливих складників навчального процесу, одним із яких є мотиваційний. Проаналізовано підходи до створення позитивної мотивації навчального середовища початкової школи. Доведено, що на формування позитивної мотивації до навчання впливають два основних чинники: готовність самого вчителя заохочувати дітей до навчання та використання доцільних, адекватних меті, інноваційних підходів до організації навчального процесу. Формування позитивної мотивації розглянуто крізь призму роботи проєктних класів.

Ключові слова: мотив, мотивація, навчання, підходи, готовність, початкова школа.

Валентина ШИШЕНКО

Формирование у учащихся начальной школы положительной мотивации к обучению: теоретический аспект

В статье раскрыты основные подходы к определению важных составляющих учебного процесса, одним из которых является мотивационный. Проанализированы подходы к созданию положительной мотивации учебной среды начальной школы. Доказано, что на формирование положительной мотивации к обучению влияют два основных фактора: готовность самого учителя поощрять детей к обучению и использование целесообразных, адекватных цели, инновационных подходов к организации учебного процесса. Формирование положительной мотивации рассмотрено сквозь призму работы проектных классов.

Ключевые слова: мотив, мотивация, обучение, подходы, готовность, начальная школа.

Valentyna SHYSHENKO

The formation of the primary school pupils' positive motivation for the studying: a theoretical aspect

The basic approaches to the defining of the important components of an educational process one of which is motivational are revealed in the article. The approaches to the creation of the positive motivation of the elementary school studying environment are analyzed. It is proved that two main factors (readiness of the teacher to encourage the children to study and the usage of the appropriate, adequate and innovative approaches to the educational process) influence the formation of positive motivation for the studying. The formation of positive motivation is considered through the work of the design classes.

Keywords: motive, motivation, studying, approaches, readiness, elementary school.